

Управління культури, з питань релігій та національностей
Волинської облдержадміністрації
Волинський краєзнавчий музей
Кафедра документознавства і музейної справи
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Волинський музейний вісник

Науковий збірник

Випуск 9

Луцьк, 2018

ББК 79.1
УДК 069.01
В 67

Волинський музейний вісник: Наук. зб.: Вип. 9. / Упр-ня культури, з пит. релігій та націонал. Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; Упоряд. Є. Ковальчук, А. Силюк. – Луцьк, 2018. – 378 с.

У випуску вміщено статті та повідомлення з історії та практики музейної і пам'яткоохоронної справи на Волині та в Україні. В окремих розділах подано статті та матеріали Сьомого музейного круглого столу з нагоди Міжнародного дня музеїв “Музейна справа на Волині: історія, теорія і практика” (м. Луцьк, 16 травня 2017 року), звіти та аналітичні матеріали діяльності Волинського краєзнавчого музею і музейних закладів області в 2016 та 2017 роках.

Розраховане на науковців, музейних та освітніх працівників, краєзнавців.

Упорядники: **Євгенія Ковальчук** – кандидат історичних наук, заступник директора Волинського краєзнавчого музею з наукової роботи;

Анатолій Силюк – в. о. директора Волинського краєзнавчого музею.

Рецензенти: **Геннадій Бондаренко** – кандидат історичних наук, професор, завідувач кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, голова Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України;

Валентина Надольська – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Відповідальний за випуск: *Анатолій Силюк.*

Технічний редактор: *Олександр Трофімук.*

Видання здійснене в рамках Регіональної програми розвитку культури, мистецтва та охорони культурної спадщини в області на період 2016-2020 роки.

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою Волинського краєзнавчого музею (протокол № 06 від 02 серпня 2018 року).

Олексій Златогорський,
*старший викладач кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк,*

Михайло Вашета,
*завідувач відділу давньої історії Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк,*

Тарас Верба,
*науковий співробітник відділу давньої історії
Волинського краєзнавчого музею
м. Луцьк*

РЯТІВНІ АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В СЕЛІ РОВАНЦІ 2014 РОКУ

У польовий сезон 2014 року експедицією ДП «Волинські старожитності» ДП НДЦ «ОАСУ» ІА НАНУ було проведено рятівні археологічні дослідження у селі Рованці, у роботах приймали участь наукові співробітники М. Вашета, Т. Верба, керівник - О. Златогорський.

Коротко охарактеризуємо пам'ятки археології поблизу досліджуваної ділянки. У 2005 році В.В.Шкоропадом та С.Д.Панишком було повністю розкопане неукріплене поселення на південно-східній околиці Луцька над р. Жидувкою. На площі робіт 1188 кв. м було досліджено сім об'єктів: чотири споруди і три господарські ями X-XI ст. та багатий культурний шар давньоруського часу.

Особливо слід зупинитись на історії дослідження визначальної для питання формування міста унікальної пам'ятки археології в урочищі «Гнідавська Гірка».

Урочище «Гнідавська Гірка» знаходиться на південній околиці міста та займає високий лівий корінний берег р. Стир, обмежений із заходу р. Рудкою, з півночі – балкою, висотою до 12м над рівнем заплави. Край берега інтенсивно розорується уже впродовж 40-х років XX ст, у 60-х ґрунт з корінного берега (а з ним і поселення) було використано для підсипки об'їздної автодороги. Археологічні обстеження на території урочища «Гнідавська Гірка» проводили у 1930-х рр. працівники Луцького музею: директор Ян Фітцке та науковий співробітник Зигмунд Леський. Ян Фітцке у сезоні 1935 р. виявив тут матеріали давньоруського часу, а пізніше З.Леський, який продовжив його дослідження, виявив, окрім давньоруських матеріалів, знахідки епохи неоліту (культура лінійно-стрічкової кераміки) і бронзи (тщцінецька культура).

Урочище «Гнідавська Гірка» також відома в історіографії завдяки дослідженням М.П.Кучери, який у 1968-1969 рр. виявив, і частково дослідив залишки жител неолітичної культури лінійно-стрічкової кераміки та ранньослов'янське поселення. Важливість його робіт полягає у глибшому осмисленні пам'ятки та розглядання автором даного поселення уже в контексті становлення міста. Роботи М.Кучери дозволили П.Толочку обґрунтовано досліджувати тему племінного етапу становлення давньоруських міст в тому числі і на прикладі Лучеська.

У 1981 році Г.В.Охріменком розкопано кілька неолітичних жител. Окрім неолітичних матеріалів, в розкопах та на поверхні знайдено кераміку та крем'яні, кам'яні, кістяні вироби пізнього Трипілля (етап СІ за Т.Пассек), лендельської культури, кулястих амфор епохи енеоліту, шнурової кераміки, стжижовської, східно-тщцінецької культур бронзового часу, ранньоскіфського часу, пшеворської, зарубинецької культур ранньозалізного віку, ранніх слов'ян (VI-VII ст. н.е.), Давньої Русі (XI-XIII ст.) та пізнього середньовіччя. Крім того тут виявлені поховання так званої лендельської та стжижовської культур та ранньослов'янське поселення, що має площу кілька гектарів – напівземлянки, майстерні, залізні та інші знаряддя, ювелірні прикраси, знайдено срібні монети та грошова гривня давньоруського часу, а в 1970 році розкопувався шляхетський будинок XVII ст.

Починаючи з 2002 року, планомірні дослідження території урочища проводить дослідження експедиція ВФ ДП «ОАСУ» (у 2002-2006 рр. під керівництвом В.В.Шкоропада, у 2008 р. О.Є.Златогорського). Впродовж даного періоду закладено 12 розкопів - у центральній, південно-західній та східній частинах пам'ятки. Досліджено близько 1500 м² площі поселення. У розкопах виявлено і досліджено житло раннього залізного віку, господарську яму стжижовської культури, три житла і господарську споруду ранньослов'янського часу Лука-Райковецької культури, чотири житла, дві печі поза спорудами, дві господарські споруди і яму давньоруського часу X-XIII ст. З матеріалами досліджень можна ознайомитись

у формі звітів в науковому архіві Інституту археології, частина матеріалів була опублікована авторами робіт у наукових виданнях. У польовому сезоні 2009 року розкопки широкою площею проводились на 600 кв.м, виявлено понад 50 різночасових об'єктів, в тому числі унікальні в історії досліджень поселення.

Передумовою для початку розкопок було виявлення під час ландшафтних робіт власником ділянки людських решток. На момент початку досліджень весь верхній шар ґрунту був знятий трактором глибиною від 0,1 до 2 метрів.

Ділянка, на якій проводились дослідження, знаходиться на високому березі першої надзаплавної тераси р. Стир, на висоті 10-12 м над заплавою річки, у північно західній частині великого пагорба з крутими схилами, на його північному схилі. Землевідвід знаходиться в зоні густозаселених, в попередні епохи, територій. Так за близько 300 м на північний захід від неї знаходиться багатошарова пам'ятка «Гнідавська Гірка», за 800 м на північ знаходиться багатошарова пам'ятка «Панський город», за 500 м на схід розташована пам'ятка «Куповаті». Стратиграфія: 0,00-0,10 м – задернований суглинок, 0,10-1,0 м – гумусований суглинок з незначними вкрапленнями печини, нижче материкова глина.

Протягом 2014 року було закладено розкоп розміром 8x8 м, в місці виявлення кістяків. В ході досліджень було розкрито площу 64 м², виявлено об'єкт X-XI ст. та 40 різночасових поховань, в більшості своїй безінвентарних. Найбільш цікавими були три з них, що мали супровідний інвентар.

Характеристика об'єкта: Об'єкт №1 був зруйнований, зафіксована частина розмірами 1,2X1,5 м, долівка – рівна, в об'єкті був виявлений округлий чернінь діаметром близько 1 м. За знахідками кераміки на долівці датований X-XI ст.

Хронологія та характеристика некрополя:

Планування некрополя встановити неможливо, оскільки він заповнявся у два етапи, часто більш пізні могильні ями руйнували раніші, також чіткому уявленню про план заважає наявність великої кількості безінвентарних поховань які неможливо точно інтерпретувати.

По наявних у могильних ямах предметах можна встановити час поховання тільки у трьох випадках – це X-XI ст. Для цих ям характерними є глибина 0,2-0,3 м від рівня виявлення, вузькі поховальні ями (до 0,5 м) з заокругленими кутами. Тіла лежать на спині з випростаними чи складеними на лоні руками. Такого типу поховання можна умовно назвати типом А. В той же час прослідковується тип Б, для нього характерні глибокі (0,6-1,0 м від рівня виявлення) поховальні ями, набагато ширші за тип А. Трапляються залишки домовин. Тіла в них знаходяться горілиць, положення рук – в основному складені на грудях. В могильних ямах над похованим у кількох випадках зафіксовано хаотичні скупчення людських кісток. Які можна інтерпретувати, як більш ранні поховання, зруйновані під час закладання пізніших ям, і докинуті у яму покійника під час закопування могили. Всі поховання спрямовані головами на захід, окрім поховання №14, яке витягнуто по лінії північ-південь.

Можна припустити, що цвинтар функціонував у два етапи – перший у X-XI ст., час функціонування другого етапу точно встановити неможливо, та найімовірніше це XVIII ст.

Характеристика інвентарних поховань: Поховання №5 являло собою врізану в материк на 0,3 м прямокутну яму із заокругленими краями, виявлено у західній частині розкопу, кістяк випростаний на спині з витягнутими вздовж тіла руками, орієнтований головою на захід, з незначним відхиленням на північ. У верхніх шарах поховання на рівні ніг було виявлено остеологічний матеріал тваринного походження, очевидно залишки черепа коня. Також безпосередньо на похованні було виявлено прикраси (52 предмети) та три монети білого металу з отворами. Монети являли собою 2 куфічні дирхеми, один виготовлений за правління Аббасидського халіфа Аль Маммуна (початок IX ст.), другий дирхем виготовлений пізніше за правління халіфа Аль Муктадіра (поч. X ст.) з династії Саманідів, третя монета являла собою східноєвропейську імітацію Саманідської монети. Найімовірніше, що монети використовувались як прикраси або як елемент поховальної маски.

Прикраси, у більшості зі срібла з позолотою (техніка вогневого золочення), були представлені петлею-кріпленням, найімовірніше до сумки, бляхою-прикрасою зі скляною серцевиною, напівкруглою пряжкою з глухою основою, хвостовиком ремня, прикрасою жовтого металу та накладками переважно з рослинним орнаментом.

Поховання №12 виявлено в західній частині розкопу, кістяк випростаний на спині з руками зігнутими у ліктях та складеними вище таза, орієнтований головою на захід, опущено в материк на 0,2 м. На північ від черепа було виявлено дві посудини X-XI ст. – гончарний горщик з «манжетоподібним» вінчиком та вузькогорла посудина, яка імовірно слугувала для зберігання рідини, так звана «кубишка».

Поховання № 19 також виявлено в західній частині розкопу, кістяк випростаний на спині з витягнутими вздовж тіла руками, орієнтований головою на захід, опущено в материк на 0,2 м. На північ

від черепа було виявлено посудину XI ст., з нетиповим клеймом на денці.

Одним із варіантів інтерпретації предметів у похованні №5 може бути покладений разом з померлим підсумок або сагайдак. Оскільки прикраси та їх орнамент не є характерними для слов'ян було проведено пошук аналогій серед народів та племен географічно близьких до Київської Русі. Антропологічні краніологічні дослідження показали, що похований мав розтрочене обличчя, що і стало, найімовірніше, причиною смерті. Також було засвідчено його антропологічну приналежність до європеїдної раси з незначною монголоїдною домішкою.

Загалом можна говорити про належність даного некрополя до прилеглих поселень давньоруського періоду, а також накладання на нього більш пізнього кладовища.

1. Кучинко М., Златогорський О. Пам'ятки археології Луцького району Волинської області. Луцьк, «Волинські старожитності», 2010. – С. 245-248

2. Панишко С.Д. Звіт про охоронні археологічні дослідження проведені в 2005р. на давньоруській пам'ятці у с.Рованці Луцького району. / Панишко С.Д., Шкоропад В.В. Звіт про охоронні археологічні дослідження проведені в 2005р. на давньоруській пам'ятці у с.Рованці Луцького району. Науковий архів Інституту археології Національної Академії Наук України.

3. Кучера М.П. Поселення волинян на околиці м.Луцька / Кучера М.П. Поселення волинян на околиці м.Луцька // Археологія. – 1975. – №15. – С.98-104.

4. Толочко П.П. Древнерусский феодальный город. / Толочко П.П. Древнерусский феодальный город. – К.: Наук. думка, 1989. – 256с. – С.66-67.

5. Охрименко Г.В. Раскопки в окрестностях г. Луцк. / Охрименко Г.В. Раскопки в окрестностях г. Луцк. // Археологические открытия 1983 года. – М.: Наука, 1985. – С.210.

6. Кучинко М.М. Исследования в Луцке / Кучинко М.М. Исследования в Луцке // Археологические открытия 1973 года. – М.: Наука, 1974. – С.297-298.

7. Баюк В.Г. Археологічні дослідження Луцька (історія та сьогодення) / Баюк В.Г. Археологічні дослідження Луцька (історія та сьогодення) // Краєзнавство: науковий журнал. – К.: В-во «Телесик», 2010. – Ч.1-2. – С.123-129.

Олена Козак,

старший науковий працівник
Львівської філії Національного
науково-дослідного реставраційного
центру України,
м. Львів

Тарас Откович,

кандидат мистецтвознавства,
завідувач Львівської філії Національного
науково-дослідного реставраційного
центру України,
м. Львів

ОСОБЛИВОСТІ ЖИВОПИСУ ТВОРІВ АНДРОНИКА ЛАЗАРЧУКА

Творчий та життєвий шлях визначного волинського митця Андроника Лазарчука (1870–1934) художника–реаліста, іконописця та монументаліста, творчість якого позначена значними впливами імпресіонізму є ще недостатньо вивчений та проаналізований в Україні, попри те що багато творів художника зберігаються у музеях і приватних збірках.

Життєвий і творчий шлях А. Лазарчука донині залишається не достатньо з'ясованим та проаналізованим. Він рідко підписував свої твори і майже ніколи їх не дарував та не вів їх обліку. Однак, з впевненістю можна говорити про те, що він багато і плідно працював як педагог і митець, не дивлячись на те, що жилося йому нелегко. Від природи він був наділений великим життєлюбством і цілеспрямованістю. У творчості художника значну роль відіграло сакральне малярство, а в контексті української художньої культури кінця ХІХ – початку ХХ століття є важливою віхою.

А. Лазарчук був пов'язаний з художньою культурою минулого, з її традиціями, і для нього принципи реалізму був надзвичайно важливим. У той же час, художник дивився у майбутнє – в кращих своїх творах

ЗМІСТ

Розділ 1. Дослідження та матеріали з історичного краєзнавства,
музеєзнавства і пам'яткознавства.

Верба Тарас , м. Луцьк Результати археологічного нагляду в с. Рованці 2015 року.....	3
Демчишин Барбара , м. Київ Лучанин у польському війську 1923-1971 років (документовані спогади доньки про батька).....	5
Зек Богдан , кандидат історичних наук, м. Луцьк Штуль О. «Віки говорять»: історія України у баченні члена ОУН(м) періоду 1940-х років	14
Златогорський Олексій, Вашета Михайло, Верба Тарас , м. Луцьк Рятівні археологічні дослідження в селі Рованці 2014 року	19
Козак Олена, Откович Тарас , кандидат мистецтвознавства, м. Львів Особливості живопису творів Андроника Лазарчука.....	21
Колосок Богдан , кандидат архітектури, м. Київ Мій шлях до крісла заступника голови УТОПІК	30
Коць Любов , м. Луцьк Події 1947 року в історії Камінь-Каширщини у документах Державного архіву Волинської області	38
Левицька Тамара , м. Луцьк До питання формування у Волинському краєзнавчому музеї фонду мистецтва України ХХ століття. Твори Костянтина Ломикіна (1924 – 1993) у збірці музею. Каталог	42
Лис Сергій , м. Луцьк Волинь в Українській революції 1917-1921 років: передумови, перебіг подій, наслідки.....	43
Лудковський Олександр , м. Луцьк «Поле смерті» (до історії танкової битви 1941 року на Волині)	50
Матейчук Олександр, Карабін Наталія , м. Луцьк Колекція мундирних гудзиків (зі збірки Волинського краєзнавчого музею).....	66
Охріменко Григорій , кандидат історичних наук, Бубало Сергій, Складенко Наталія , кандидат мистецтвознавства, Локайчук Світлана , кандидат філологічних наук, м. Луцьк Верболисті сережки доби бронзи	80
Павленко Олександра , кандидат фармацевтичних наук, м. Львів Результати мікологічного дослідження деяких ікон із музеїв волинського регіону	88
Пушкар Наталія, Несторук Ілона , м. Луцьк Бони періоду Української революції 1917-1921 рр. Каталог з фондів Волинського краєзнавчого музею	95
Пушкар Наталія, Несторук Ілона , м. Луцьк Родина Шнайдерів в Луцьку: залишити слід на землі.....	138

Пушкар Наталія, Потрапелюк Володимир , м. Луцьк До історії концерну «Укрспирт» у м. Луцьку	142
Шевчук Тетяна, Качковська Леся , кандидат історичних наук, м. Луцьк Культурно-освітня діяльність Волинського краєзнавчого музею протягом 2012–2016 рр.: особливості організації співпраці з загальноосвітніми навчальними закладами області	144
Откович Тарас , кандидат мистецтвознавства, м. Львів Великоформатне полотно «Вінчання PER PROCURA князя Миколи Радзивілла з Катериною Гонзаго» 1750-тих рр.. авторства Ксаверія Домініка Геского із Волинського краєзнавчого музею. Історичний контекст та реставрація	149
Вознюк Оксана , магістр історії, м. Луцьк Фонд Максима Бойко (1912 - 1998) – українського бібліографа і журналіста у Волинському краєзнавчому музеї. Каталог	159
Гулько Геннадій , м. Луцьк Знахідка біля Луцька таліяра- пагагона 1651 року	163
Демидюк Віталій , м. Луцьк Експозиційний розділ «Гроші» в кабінеті спеціальних історичних дисциплін та етнографії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки	167
Дем'янюк Олександр , доктор історичних наук, м. Луцьк Дослідження проблем Української революції на сторінках наукового збірника «Українське державотворення: проблеми і сучасність»	168
Коляда Андрій , м. Луцьк Фалеристика Музею археології і кабінету спеціальних історичних дисциплін і етнографії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки	173
Кучерепа Микола , кандидат історичних наук, м. Луцьк Діяч українського церковного руху на Волині (Арсен Річинський)	175
Мазур Петро , кандидат медичних наук, м. Кременець Вшанування пам'яті Арсена Річинського (Кременецьке медичне училище імені Арсена Річинського)	183

Розділ 2. Музейна справа на Волині: історія, теорія і практика.

Матеріали Сьомого музейного круглого столу у Волинському краєзнавчому музеї з нагоди Міжнародного дня музеїв, м. Луцьк, 16 травня 2017 року.

Андрейчук Тамара , м. Луцьк Відтворення історичного рукописання другої половини XVII ст. в Музеї історії Луцького братства, як засіб популяризації матеріальної та нематеріальної культурної спадщини волинського краю	187
Верба Тарас , м. Луцьк Археологічні розвідки у верхній течії р. Серни експедиції Волинського краєзнавчого музею 2016 року	189
Гаврилюк Оксана , м. Луцьк Екологічні свята в контексті роботи відділу природи Волинського краєзнавчого музею	192

Гаврилук Олександр , кандидат історичних наук, м. Луцьк Внесок громадських товариств Західної Волині у збереження пам'яток історії та культури регіону	195
Гулько Геннадій , м. Луцьк Дзвін козацької доби з с. Осекрів Турійського району	199
Дмитренко Алла , кандидат історичних наук, м. Луцьк Нематеріальна культурна спадщина: інституалізація терміну та актуалізація у музейній діяльності	204
Завада Людмила , м. Луцьк Музей і відвідувач: конструктивний діалог. Проект «Музейні посиденьки» як нова форма культурно-освітньої роботи Волинського краєзнавчого музею	208
Климчук Андрій , м. Рівне Музей Національного університету водного господарства і природокористування	213
Кукса Надія , м. Суботів. Музейні об'єкти Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»: «Українська хата ХІХ ст.»	214
Ланшина Людмила, Тищенко Тетяна , м. Луцьк Театралізовані заходи у відділі природи Волинського краєзнавчого музею	217
Левицька Тамара , м. Луцьк Мистецтво України другої половини ХІХ – першої третини ХХ століття в експозиції Художнього музею у Луцьку	232
Мазурик Юрій , м. Луцьк, Хомич Петро , смт. Маневичі Спроба інтерпретації спільних рис принципу керування у Волинського човна-довбанки і в козацькій суднобудівній традиції (до першої річниць гідро археологічної знахідки біля с. Старосілля)	235
Надольська Валентина , кандидат історичних наук, м. Луцьк Міжнародні музейні фестивалі: рекреаційний та професійний виміри	238
Пасюк Ігор, Савчук Марія , м. Луцьк Елементи музейної педагогіки у військовому музеї	242
Петрович Валентина , кандидат історичних наук, м. Луцьк Збереження й охорона культурної спадщини: нормативно-правове забезпечення	248
Рябчикова Файна , кандидат історичних наук, м. Луцьк Музей історії Луцького братства в контексті сучасних тенденцій у музейній справі	251
Соломіна Тетяна, Грабинська Любов , м. Луцьк Військово-історичні музеї навчальних закладів як важлива складова національно-патріотичного виховання дітей та молоді	252
Циганюк Марія , м. Луцьк Тенденції розвитку Кременецького літературно-меморіального музею Юліуша Словацького	260

Розділ 3. Діяльність Волинського краєзнавчого музею та музейних закладів області в 2016 та 2017 роках.

Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею, комунального закладу Волинської обласної ради у 2016 році	265
Основні показники роботи Волинського краєзнавчого музею, його філіалу та відділів за 2015/2016 роки	294
Вернидубов Олександр, Криштапюк Лариса, м. Луцьк Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2016 році (порівняльно-довідковий матеріал)	295
Аналіз діяльності комунальних музеїв Волинської області у 2015-2016 роках	318
Аналіз діяльності громадських музеїв Волинської області у 2015-2016 роках (в розрізі районів)	320
Аналіз діяльності громадських музеїв Волинської області у 2015-2016 роках (в розрізі районних музейних закладів)	321
Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею, комунального закладу Волинської обласної ради у 2017 році	326
Основні показники роботи Волинського краєзнавчого музею, його філіалу та відділів за 2016/2017 роки	355
Аналіз діяльності комунальних музеїв Волинської області у 2016-2017 роках	356
Аналіз діяльності громадських музеїв Волинської області у 2016-2017 роках (в розрізі районних музейних закладів)	358
Аналіз діяльності громадських музеїв Волинської області у 2016-2017 роках (в розрізі районів)	360

Розділ 4. Рецензії

Гупало Сергій, смт. Ківерці Петро Боярчук гнівався	361
Колосок Богдан, кандидат архітектури, м. Київ В. Рожко і нова монографія	367
Самсонюк Тетяна, кандидат історичних наук, м. Рівне Рецензія на книгу: Jan Bober. Za drutami obozów sowieckich: wspomnienia / oprac., wpraw. i przypisy sporządził Krzysztof Halicki. – Łódź: Księży Młyn Dom Wydawniczy, 2016. – 272 s.	370